

TRADUCEREA CA ACT DE COMUNICARE INTERCULTURALĂ ÎN CONTEXTUL LINGVISTICII – ȘTIINȚA A CULTURII

Elena GHEORGHÎĂ

Universitatea de Stat din Moldova

În prezentul articol este studiată relația dintre limbă și cultură și analizat locul actului traductiv în acest sistem. Se prezintă argumente în favoarea reprezentării actului traducerii drept demers de comunicare interculturală. Sunt punctate diferențele dintre traducere și localizare, termen lansat pe piața traducerilor specializate.

Cuvinte-cheie: limbă, cultură, traducere, localizare, comunicare interculturală, act traductiv, relativism lingvistic.

TRANSLATION AS INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF LINGUISTICS AS A SCIENCE OF CULTURE

The article is dedicated to the study of the relationship between language and culture and of the place of translation in this ecosystem. Reasons are given to justify the representation of translation as intercultural communication. Differences between translation and localization, a term actively used in the translation market, are being pointed out.

Keywords: language, culture, translation, localization, intercultural communication, translation act, linguistic relativity.

Problema privind relația dintre limbă și cultură este de mai mult timp în vizorul lingviștilor, psihologilor și sociologilor. Printre cei care au lucrat în această direcție îi numim pe A.Potebnea, F.Buslaev, Iu.Sorokin, V.Kostomarov, F.Boas, E.Sapir, B.Whorf, K.Levy-Strauss, E.Coșeriu, F.Alexandru, Th.Capidan et al.

Numeroasele monografii și articole, precum și realizări practice, au permis să se ajungă la o înțelegere mai bună a esenței fenomenelor lingvoculturologice. *Lingvoculturologia* este un termen mai puțin caracteristic spațiului românesc. Suntem mai obișnuiți cu sintagma *studii de cultură*. O definiție mai detaliată depășește scopul prezentei cercetări, deci vom spune doar că este vorba de o disciplină științifică complexă, care s-a format la hotarul dintre lingvistică și culturologie, care, la rândul său, nu este percepută în mod univoc în comunitatea științelor umanistice [22, p.8-13]. Disciplina în cauză studiază legăturile dintre cultură și limbă, precum și interacțiunea dintre acestea. Legăturile și procesele respective sunt percepute ca o structură complexă în unitatea conținutului lor lingvistic și extralingvistic și se studiază cu ajutorul metodelor sistemice, cu orientare spre priorități moderne. Atât lingvistica cognitivă, cât și lingvoculturologia se dezvoltă în cadrul unei sfere științifice comune, pe care V.Demiankov o numește „fedație cognitivă a științelor” [19].

În opinia noastră, numărul întrebărilor rămase fără răspuns în această direcție este în continuă creștere. O mare parte a publicațiilor existente la subiectele abordate au un caracter ilustrativ sau descriptiv, ceea ce are un anumit sens științific, pentru că pregătește bazele teoretice ale lingvoculturologiei contemporane și, în special, contribuie la formarea și îmbunătățirea aparatului conceptual și categorial al acesteia, la dezvăluirea legăturilor existente între fenomenele limbii, conștiinței și culturii. Caracterul complex al soluțiilor pentru problemele identificate se explică prin divergențe serioase în ceea ce privește interpretarea conceptelor *limbă și cultură*.

Ne-am obișnuit deja cu sute de definiții ale acestor concepte. Despre eventualele similitudini între limbă și realitate a scris încă L.Hjelmslev, care spunea că structura limbii poate fi egalată cu structura realității sau considerată o reflectare a acesteia mai mult sau mai puțin deformată.

În accepția lui G.Hofstede, cultura este un sistem de programe mintale, pe care individul și le însușește de-a lungul vieții prin existența sa într-un mediu sociocultural determinat. Individul are însă libertatea de a devia de la aceste programe, reacționând în mod creativ sau distructiv la impulsurile mediului. El dispune, prin urmare, de un cumul de programe mentale, a căror combinație personală formează personalitatea individului. Modul în care individul acționează în diferite situații este determinat de cultură. Conceptul de cultură este văzut, în accepția sa largă, de la acțiunile elevate de îmbogățire și înfrumusețare spirituală până la cele cotidiene legate de funcțiile fundamentale ale organismului uman, de viața sentimentală, de relațiile și interacțiunile dintre indivizi. Cultura este deci programarea colectivă a spiritului, prin care membrii unei grupări sau ai unei categorii de oameni se diferențiază între ei [8, p.19].

F.Alexandru consideră că cultura este un sistem comun de simboluri care determină percepțiile, reprezentările și acțiunile comune. Ea reglează astfel relațiile membrilor unei culturi între ei și cu mediul în care trăiesc. Ea face posibilă integrarea indivizilor în sistem și adaptarea lor la alte sisteme culturale [1, p.27].

E.Coșeriu definește și caracterizează cultura astfel:

„Mai întâi, ce înțelegem prin cultură? *Cultura* este obiectivarea istorică a spiritului în forme care durează, în forme care devin tradiții, devin forme istorice care descriu lumea proprie a omului, universul propriu al omului. Și ce numim *spirit*, adică ceea ce se obiectivează în istorie sub forma de cultură? Este activitatea creatoare, este creativitatea însăși, nu ceva care creează, ci activitate creatoare ca atare, *enérgeia*, acea activitate care este o activitate liberă, în sensul tot filozofic al cuvântului *liber*, adică o activitate al cărei obiect este infinit.” [apud 9, p.26]

Pentru Coșeriu limbajul uman reprezintă *baza* care face posibile celelalte activități spirituale ale omului, studiul acestuia necesitând legitimarea epistemologică pe care o revendică orice știință. Faptul că Eugeniu Coșeriu a fost interesat în primul rând de lingvistică, pornind de la ea către epistemologie și către toate celelalte științe în efortul de a le situa într-un anumit cadru, a făcut ca el să identifice elementele ce justificau nu doar necesitatea plasării lingvisticii într-un cadru științific mai larg, ci și locul exact pe care ea urma să-l ocupe în interiorul lui. Astfel, s-a realizat pentru prima dată un demers de întemeiere epistemologică pornit *dinspre lingvistică* spre bazele teoretice ale disciplinelor, aceasta fiind privită, întâi de toate, ca o știință a omului în dimensiunea lui spirituală.

Coșeriu a realizat una dintre cele mai pertinente și coerente critici ale concepției pozitivistice asupra limbajului în capitolul III al *Lecțiilor de lingvistică generală*. El formulează acolo așa-numitele principii antipozitivistice, pe care le opune celor pozitivistice. Astfel, „principiul universalității individului” se opune celui pozitivist al faptului individual; „principiul funcției și al formei” se opune celui al substanței; principiul „stării de lucruri sau al esențialității statice” se opune celui al evoluționismului, iar principiul „culturii” se opune celui pozitivist al naturalismului. Acesta din urmă este, poate, cel mai important pentru problematica teoretică abordată aici. Asupra lui se insistă, de altfel, cel mai mult și în capitolul din *Lecții ...* menționat. Se reafirmă considerarea lingvisticii drept știință a culturii și se deduc câteva consecințe ale acestei concepții. Astfel, fundamentul teoretic al științelor culturii nu îl reprezintă ipotezele, ci tocmai „cunoașterea originară” – pentru lingvistică, aceasta fiind cunoașterea intuitivă a vorbitorilor și a lingviștilor înșiși în calitate de vorbitori. De asemenea, dat fiind modul în care se produc obiectele culturale, domeniul culturii nu admite abordări cauzale, ci doar abordări finaliste. Analogul „legilor naturale” în domeniul cultural îl constituie, într-un sens, „faptele” înseși care se produc (fiecare fapt cultural are legitatea sa internă) și, în alt sens, „sistemele tehnice” pe care omul le elaborează pentru dezvoltarea activității sale. O limbă este, în acest al doilea sens, un sistem de legi pe care le realizăm (aplicăm) în vorbire. În această privință pot fi formulate doar norme de probabilitate referitoare la felul cum, de obicei, acționează libertatea în anumite condiții.

Care, totuși, este legătura dintre limbă, realitate și cultură? Ce rol are în acest ecosistem traducerea? Ce este traducerea?

Dacă culturile primitive au fost materiale, atunci cele moderne sunt tot mai verbalizate. Limba nu determină cultura unei comunități. Ea poate crea iluzii verbale, care înlocuiesc realitatea. Un exemplu elocvent în acest sens sunt culturile jucătorilor MMORPG și lumile virtuale de genul Second Life, care nu există decât în formă de imagini efemere și cuvinte rostite sau scrise cu ajutorul tastaturii computerului.

V.Maslova consideră că între limbă și cultură există o legătură reciprocă atât în procese de comunicare, cât și în cele de ontogeneză și filogeneză [23, p.60]. Ne aliniem concluziei cercetătoarei ruse, care spune că structura culturii ca sistem semiotic este similară și nu izomorfă structurii limbii.

Natura și esența limbii deseori sunt descrise prin prisma lingvisticii funcționale, structurale, comparativ-istorice, a semioticii, psiholingvisticii, sociolingvisticii și pragmaticii. În opinia noastră, nici una din aceste discipline nu este susceptibilă să elucideze de una singură esența legăturilor implicite dintre limbă și cultură. Pentru aceasta ar fi nevoie de o astfel de teorie lingviculturologică, care ar fi în stare să explice natura fenomenelor lingvistice, legate de mecanismele care asigură acțiunea factorului uman în limbă. Avem în vedere nu atât condițiile externe de existență a limbii într-o societate, cât mijloacele lingvistice, a căror existență este condiționată de natura omului, de capacitatea de a exprima toate acele aspecte ce sunt legate de activitățile unui colectiv etnolingvistic.

În acest sens, credem că merită atenție specială nu atât teoriile empirice, de sistem, antropologice sau gno-seologice ale culturii, cât conceptele culturii, bazate pe informații și activități. Considerăm că o astfel de abordare poate fi explicată prin prisma semnificației inițiale a cuvântului *cultură*, format pe baza latinescului *colere*, cu sens de *a crește*, *a prelucra*. Din punct de vedere etimologic, observăm distribuția semantică a termenului sub forma următoarelor componente:

- activitate,
- creație,
- intenție,
- sens.

În rândul altor mijloace semiotice, aflate în serviciul culturii, limbii îi revine un rol aparte. Acest lucru se explică, credem, prin faptul că limba este o precondiție pentru apariția culturii, mijlocul principal de existență, conștientizare și dezvoltare a acesteia. Anume limba este principala condiție și principalul mijloc de îndeplinire a funcțiilor principale ale culturii, care, considerăm, este menită să organizeze și să armonizeze existența omului. Aceste funcții, în opinia noastră, sunt următoarele:

- realizarea cunoașterii și transformării lumii înconjurătoare;
- asigurarea schimbului de informații de importanță socială;
- modelarea lingvistică a tabloului lumii;
- acumularea și păstrarea informației;
- reglemenarea comportamentului oamenilor în societate;
- asigurarea armoniei între „eu-l colectiv” (comunitate entolingvistică) și lumea înconjurătoare.

Th.Capidan consideră că limba ocupă un loc de frunte printre bunurile culturale realizate de omenire. Pentru el legătura dintre limbă și cultură este evidentă, deoarece limba este singurul mijloc de formare a spiritului. Abia dacă există un domeniu de cultură, în care limba să nu-și poată valorifica drepturile. Un om, care nu posedă o limbă, este exclus din viața culturală. Cultura unui individ deseori se măsoară după forma limbii pe care o vorbește. La fel și cultura unui popor. O limbă curentă, de tip popular, săracă și mediocră, fără tradiție literară, nu este în stare să contribuie la formarea unei culturi superioare [3]. Între limbă și cultură există o reciprocitate. Multiple sunt cazurile când cultura unui popor a fost promovată cu ajutorul limbii: romanii au împrumutat prin limbă cultura elenă, iar ulterior prin limba latină au exercitat o influență culturală asupra altor popoare. Francezii, în perioada cuceririi normane a Marii Britanii, au influențat atât limba, cât și cultura engleză.

Considerăm necesar să atenționăm cititorul asupra faptului că în școala lingvoculturologică rusă a dominat concepția, conform căreia structurile cognitive s-ar afla în relații de identitate cu categoriile lingvistice. Credem că acesta a fost motivul existenței ideii privind echivalența categoriilor limbii și ale culturii. S-ar părea că orice lucru poate căpăta semnificație culturală dacă se verbalizează cu ajutorul semnelor limbii naturale, pentru că se filtrează în procesul de gândire, orientat spre formarea discursului, și se selectează de conștientul omului. Însă, unii savanți consideră că limba, gândirea, conștientul și cultura sunt ipostaze diferite ale ființei lingvomentale unice¹. Această formulă este principiul metodologic al conceptului „verbalist” al metalingvisticii în general și al lingvoculturologiei în special. Astfel, E.M. Vereșceaghin și V.G. Kostomarov se arată convinși de faptul că gândirea întotdeauna are loc în formă verbală, chiar și în cazuri în care se realizează un nivel înalt de abstractizare [17, p.16]. O poziție diametral opusă „verbaștilor”, pe care o susținem și noi, se atestă în lucrările autorilor care încearcă să demonstreze prezența gândului în conștiința vorbitorului înainte de a începe procesul de verbalizare a acestuia. Gândul pare să se întruchipeze în semnele speciale, diferite de cele ale limbii [25].

Discuția dintre adepții verbalismului și averbalismului (vom utiliza acești termeni în continuare fără ghilimele, pentru a desemna cele două puncte de vedere opuse) în gândire continuă deja în contextul lingvoculturologiei. În opinia noastră, situația creată este una foarte delicată, deoarece adepții ambelor puncte de vedere folosesc în calitate de suport teoretic una și aceeași lucrare, semnată de L.Vâgotski. Verbaștii s-au „înarmat” cu celebra frază a savantului:

«Мысль не выражается в слове, но совершается в слове» [18] [Gândul nu se exprimă în cuvinte, ci se realizează în cuvinte] (traducerea ne aparține)

Această frază, credem noi, a fost ruptă dintr-un context mai larg și interpretată pe bunul plac al verbaștilor. Suntem conștienți de caracterul drastic al criticilor aduse, care, în opinia noastră, sunt totuși necesare pentru formarea unui tablou cât se poate de real al discuțiilor purtate în cercurile academice la acest subiect.

Averbaștii, cărora ne alăturăm și noi, folosesc drept argument alte idei ale savantului, expuse în aceeași lucrare. Este vorba în special de următoarele:

¹ Единой лингвоментальной сущности

«Течение и движение мысли не совпадают прямо и непосредственно с развертыванием речи. Единицы мысли и единицы речи не совпадают. Один и другой процессы обнаруживают единство, но не тождество. Они связаны друг с другом сложными переходами, превращениями, но не покрывают друг друга, как наложенные друг на друга прямые линии.» [18] [Fluxul gândirii nu coincide direct și nemijlocit cu desfășurarea vorbirii. Unitățile gândirii și ale vorbirii nu coincid. Aceste procese manifestă unitate, însă nu și identitate. Ele sunt legate unul de celălalt prin tranziții și transformări complexe, dar nu acoperă unul pe celălalt ca două drepte suprapuse.] (traducerea ne aparține)

Un argument suplimentar în susținerea opiniei exprimate anterior este ipoteza, potrivit căreia ar exista o „limbă” specială a gândirii [12]. N.Jinkin numește aceste semne mediatore ale gândirii cod universal de obiecte [20]. Este interesant faptul că și J.Fodor vine cu idei similare, vorbind despre primitive cognitive, despre caracterul înnăscut al conceptelor lexicale [6]. J.Fodor și-a numit teoria *atomism informațional*, însă ideile sale deseori sunt criticate în literatura de specialitate. O discuție mai largă în acest sens depășește scopul prezentei lucrări. Pentru detalii a se vedea, de exemplu, [7]. Considerăm că teoria lui Fodor cu siguranță nu este una perfectă. În ceea ce privește ipoteza privind existența unei limbi a gândirii și codul, propus de N.Jinkin, putem spune că specificul funcționării și realizării codului universal de obiecte poate fi determinat prin diazonul activităților unei comunități lingviculturale concrete și specificul etnocultural al acestora.

Conform concepției verbaliste, există tablou unic al lumii, iar discuția despre imaginea lumii, creată prin limbă, pur și simplu nu are sens. Pentru averbaliști, conceptul de tablou al lumii în limbă este conceptul de bază al lingviculturologiei.

Adepții verbalismului critică dur teoria tabloului lingvistic al lumii pentru faptul că este foarte apropiată ipotezei controversate, lansate de E.Sapir și B.Whorf, conform căreia omul percepe lumea înconjurătoare prin prisma limbii materne, care formează ideologia poporului și sistemul etnocultural al acestuia. Considerăm necesar să ne referim într-un mod mai detaliat în special la ideile exprimate de B.Whorf.

Actualmente, după cum notează C.Cincilei, se atestă un adevărat „renascentism Whorfian” [4, p.107], fenomen ce reprezintă, în opinia autoarei, o tendință a cercetătorilor de a contrabalansa preocuparea excesivă și de oarecare durată cu identificarea unor universalii conceptuale, a unor structuri de adâncime, care au rădăcini în lingvistica generativă.

Steven Pinker, în lucrarea sa *The Language Instinct* [11], a ținut să demonstreze caracterul înnăscut al însușirii limbii. În capitolul numit *Mentales*² autorul susține că în limbă cuvintele urmează să se bazeze pe concepte și nu invers. Evident, oponentul său principal a fost Benjamin Lee Whorf, pe care S.Pinker îl consideră drept promotor al ideii, numite în literatura de specialitate ipoteza lui Sapir-Whorf. Autorul critică dur această ipoteză, spunând că este absolut incorectă și că este absurd să spui că gândirea și limba sunt identice [11, p.57].

Inițial într-adevăr se poate ajunge la concluzia că Whorf a fost foarte subiectiv și chiar lipsit de logică. Cu toate acestea, dacă teoria lui Whorf este așa cum o descrie Pinker, atunci de ce ar exista atâta opoziție? După Pinker, există o versiune mai slabă și mai puternică a ipotezei lui Whorf. Versiunea mai puternică, cunoscută în literatura de specialitate ca determinism lingvistic, este descrisă de Pinker în felul următor: „people’s thoughts are determined by categories made available by their language [gândurile oamenilor sunt determinate de categoriile puse la dispoziție de limba acestora] [11, p.57]”. Însă, în multcitata colecție de eseuri *Language, Thought, and Reality*, autorul cărora este Benjamin Lee Whorf, nu găsim această idee. De fapt, Whorf scria că structurile gramaticale sunt interpretări ale experiențelor. Pentru Whorf limba este:

„... in some sense a superficial embroidery upon deeper processes of consciousness, which are necessary before communication [...] and which also can, at a pinch, effect communication without language’s and without symbolism’s aid [într-un sens o broderie pe suprafața proceselor din adâncurile conștientului, care sunt necesare pentru lansarea comunicării [...] și care cu multă ușurință pot asigura comunicarea fără ajutorul limbii și simbolurilor]” [14, p.239] (traducerea ne aparține)

Fără îndoială, aici este vorba de acel limbaj *mentales*, despre care vorbește Pinker³, adică gândurile, care apar înaintea cuvintelor și nu depind de cuvinte. Whorf, credem noi, nu doar a anticipat acel limbaj al minții, ci și înțelegea foarte bine faptul că limba nu este unul și același lucru cu gândirea și nu a meritat deloc criticile dure ale lui Pinker.

² Din engleză *limbaj al minții*.

³ A se vedea și N.Jinkin despre codul universal de obiecte.

Cât privește versiunea mai slabă a ipotezei lui Whorf, cunoscută sub denumirea de ipoteză a relativității lingvistice, Pinker reduce esența ideilor lui Whorf la aceea că diferențele dintre limbi cauzează diferențe în gândirea celor care le vorbesc și sugerează că categoriile fundamentale ale realității nu sunt „în” această realitate, ci sunt impuse de cultură [11, p.57]. În lucrarea lui Whorf, însă, găsim: „there are connections but not correlations or diagnostic correspondences between cultural norms and linguistic patterns [între normele culturale și modelele lingvistice există legături, nu corelații sau corespondențe cu caracter diagnostic] [14, p.159]” (traducerea ne aparține). Concluzionăm că ideile sale au fost interpretate greșit, pentru că se vorbește doar despre existența unei corelații, nu a relației de cauzalitate între limbă și normele culturii.

Considerăm necesar să aducem la cunoștința cititorului faptul că cele mai bune exemple, prezentate de Whorf, lipsesc (din motive necunoscute nouă) din „dezbaterile” corectitudinii ipotezelor sale. Majoritatea vorbesc despre aceea că el nu a dat numărul corect de cuvinte cu care eskimoșii numesc zăpada, despre unele concluzii ale sale despre limba Hopi, despre aceea că limbajul gândirii întotdeauna precede limbajul cuvintelor. De fapt, majoritatea dezbaterilor din literatura de specialitate, care vizează ideile lui Whorf, nu au nimic în comun cu ceea ce de fapt a scris el. Whorf nici nu a folosit cuvântul *ipoteză*. Vorbind despre sistemul dinamic din interiorul fiecărui individ⁴, format din variabilele limbii, gândirii și culturii, Whorf numește ideile sale *principiul relativității lingvistice*⁵. Principiu și ipoteză sunt, totuși, două lucruri diferite. Principiul este adevărul unei teorii, care încearcă să descrie realitatea. Ipoteza este o presupunere, bazată pe o anumită teorie. Ideile lui Whorf nu sunt o ipoteză pentru el, deoarece el explică fenomenele observate, încearcă să formuleze o teorie proprie.

Considerăm că în publicațiile contemporane, dedicate ideilor lui Whorf, a fost neglijat încă un moment important, expus de acesta: motivul formulării principiului relativității lingvistice. În opinia noastră, Whorf a fost influențat de realizările relativității cuantice și mecanicii cuantice, aflate abia la început de cale în anii 1940. Savanții și-au dat seama că au deschis ușa „regatului” particulelor și quarcilor, însă nu puteau descrie ceea ce au văzut în acel regat cu ajutorul cuvintelor existente în limbă la acel moment. Whorf, credem noi, și-a dat seama că cauza este modul în care este structurată limba.

Comunitatea științifică, fiind influențată de „ipoteza” lui Whorf și opoziția vehementă (în opinia noastră, nu prea fondată) pare să nu observe faptul că Whorf, de fapt, nu este determinist și vorbește despre aspectul cultural și social al vieții omului, codificat prin limbă, într-un mod dinamic și chiar holistic [14, p.213-214].

Drept confirmare a celor deduse din analiza lucrărilor lui Whorf, considerăm absolut necesar să prezentăm în acest context și cercetarea întreprinsă de L.Boroditsky, bazată pe material empiric colectat în China, Grecia, Chili, Indonesia, Rusia și în Australia Aborigenă. În opinia savantei, este posibil că noi toți gândim în același fel, observăm aceleași nuanțe, numai vorbim în mod diferit. În lucrarea recent publicată cercetătoarea prezintă rezultatele studiului desfășurat în nordul Australiei. S-a lucrat cu o limbă exotică, Kuuk Thaayorre, vorbitorii căreia, definind poziția unui obiect în spațiu, nu folosesc termenii obișnuiți pentru noi *stânga, dreapta, sus, jos, înainte, înapoi*, ci utilizează punctele cardinale: *nord, sud, est și vest*. De exemplu, *Pe piciorul tău în sud-est este o furnică* [2].

În cadrul experimentului, desfășurat de L.Boroditsky, vorbitorii limbii Kuuk Thaayorre au fost rugați să aranjeze o serie de imagini în secvență temporală: de exemplu, cum crește un crocodil. Au făcut acest lucru într-un mod vădit diferit de vorbitorii de engleză și ebraică, care aranjau fișele cu imagini de fiecare dată de la dreapta spre stânga sau invers.

În cadrul unui alt experiment, descris de cercetătoare, vorbitorii de limbă engleză au învățat diferite modalități de a vorbi despre timp: metafore dimensionale (ca în limba greacă) pentru a descrie durata evenimentului (de exemplu, un film este mai mare decât un strănut) sau metafore verticale (ca în limba chineză) pentru a descrie ordinea evenimentelor (de exemplu, începutul e mai sus decât sfârșitul). Odată ce vorbitorii de limbă engleză au însușit noile expresii, performanțele lor cognitive s-au schimbat [2]. Deci, putem spune că învățând o limbă străină însușești, fără să vrei, și o altă modalitate de a gândi. Bazându-ne pe rezultatele experimentelor, desfășurate de L.Boroditsky, susținem ferm că există motive de a crede că limba pe care o vorbim influențează modul în care percepem spațiul, timpul, culorile și obiectele. Ținem de asemenea să ne aliniem avertizării, exprimate de A.Wierzbicka în legătură cu exagerările evidente în ceea ce privește aprecierea rolului limbii materne în perceperea și înțelegerea lumii înconjurătoare. Wierzbicka acceptă teza principală a

⁴ Whorf îl numește microcosm (e.g. p.147)

⁵ În engleză *linguistic relativity principle* [14, p.214, 221]

lui Whorf precum că noi segmentăm natura în modul sugerat de structurile și modelele existente în limba pe care o vorbim. După părerea cercetătoarei poloneze, fiecare limbă reprezintă un univers al sensurilor formate de istoria și experiența vorbitorilor acestei limbi, iar cuvintele-cheie ale limbii naționale sunt exponente ale spiritului poporului, prin care poți vedea cum această colectivitate etnoculturală interpretează lumea [14, p.213-214; 16, p.22-24].

Din punctul nostru de vedere, discuțiile despre modul în care limba determină stilul și modul de a gândi sunt alimentate în mare parte de faptul că conștiința entoculturală și mijloacele de semiotizare a acesteia deseori sunt excluse din problema respectivă, chiar dacă sunt elementul cognitiv principal al acesteia. N.Alefrenko scrie că diverse iluzii privind prevalarea absolută a unuia din elementele principale ale activității verbal-cognitive (limbii sau gândirii) sunt generate de circumstanța că nu se face deosebire între importanța cognitivă a semioticii lingvistice și culturologice pentru cunoașterea și reflectarea lumii înconjurătoare [15, p.275].

Bazându-se pe rezultatele cercetărilor experimentale, P.Tulviste vorbește despre faptul că diferențele dintre limbi nu sunt cauzate de diferențele de gândire, iar în cadrul unei singure culturi pot exista mai multe tipuri de gândire [26]. Suntem de acord cu ideea savantului precum că în nici un caz nu putem spune că anumitei limbi îi corespunde un anumit tip de gândire. Coexistența, pe care am menționat-o anterior, ne pare un lucru firesc și necesar. Nu negăm faptul că comunitățile etnolingvistice diferite percep lumea în mod diferit, însă motivul acestor deosebiri este specificul activităților desfășurate de aceste comunități, nu al structurii limbilor vorbite de ele.

Interacțiunea dintre limbă și cultură trebuie să fie studiată cu multă precauție, ținându-se cont de faptul că sunt sisteme semiotice diferite, care, însă, au și multe în comun:

- Cultura și limba sunt forme ale conștiinței ce reflectă modul în care omul percepe lumea;
- Cultura și limba există în cadrul dialogului între ele;
- Subiectul culturii și limbii întotdeauna este un individ sau societatea;
- Caracterul normativ este o trăsătură comună limbii și culturii;
- Istorismul este una din proprietățile esențiale ale culturii și limbii;
- Antinomia *dinamică – statică* este caracteristică atât limbii, cât și culturii.

Științele cognitive nu au reușit până acum să identifice o soluție univocă pentru problema caracterului universal al proceselor cognitive. Cercetările lingvoculturologice din ultimul deceniu al secolului XX par să demonstreze concludent influența exercitată de categoriile lingvistice asupra modului de a percepe lumea, asupra modului de a conștientiza coordonatele de timp și spațiu.

Concluzionăm că diferențele în perceperea lumii de către reprezentanții diferitelor comunități etnice sunt legate într-o măsură sau alta de diferențele dintre culturile și limbile acestora. Acest lucru, credem noi, este deja un fapt demonstrat (a se vedea *supra* analiza cercetării efectuate de L.Boroditsky). Sunt posibile discuții doar la subiectul importanței acestora în procesul de cunoaștere a lumii, a rolului lor și mecanismelor de categorizare și conceptualizare a realității.

Dacă definim traducerea ca proces de reconstruire a textelor indus de textul-sursă, atât în forma scrisă, cât și în cea orală, atunci putem spune că ea este un caz special al comunicării interculturale. Mai exact, este vorba de un act comunicativ intercultural de transformare a informațiilor, sentimentelor, valorilor cu mijloacele altei limbi și culturi. Sarcina traducătorului va fi apropierea celor două culturi implicate. Cultura în acest caz o vom defini (în sens larg, antropologic) drept o totalitate a tuturor aspectelor vieții umane, condiționate social. Problema traducătorului constă, deci, în faptul cum anume să respecte normele culturale: să acorde prioritate culturii-țintă, culturii-sursă sau să caute o cale de compromis. Respectiv, se va genera un text axat pe cultura-sursă (o traducere exagerat de fidelă, ceea ce nu tot timpul este un neajuns), un text axat pe cultură-țintă (un exemplu ar fi traducerea cărții „Robinson Crusoe” de D.Defoe, efectuată de scriitorul rus K.Ciukovskii) sau un text neutru (în sens că va fi dificil să-l referim la o cultură sau alta). Textele neutre apar în rezultatul negocierilor interculturale sau al traducerii.

La etapa dată de dezvoltare a societății ne permitem să spunem că există în prezent o cultură globală. Ce ar însemna aceasta? Omogenizarea completă a sistemelor de semne nu a avut loc încă și nici nu va avea loc în viitorul apropiat, însă lumea a devenit o rețea de relații sociale, a fost împânzită de rețele de socializare. Informațiile circulă între diferite regiuni la fel de liber ca oamenii și bunurile. Integrarea practicilor și experiențelor culturale în rețele de socializare și în Internet poate fi concepută cel puțin ca un element al culturii mondiale, care „echivalează” cu apariția unei singure culturi, care să-i cuprindă pe toți locuitorii lumii și care

să înlocuiască diversitatea sistemelor culturale de până acum” [13, p.105]. Evident, o astfel de cultură nu a apărut încă și nu credem că va apărea vreodată. În opinia noastră, este posibilă globalizarea doar a unor elemente ale culturii. Drept exemplu elocvent în acest sens suns organismele internaționale sau europene, care au până și un limbaj aparte (eurolect – limbajul instituțiilor europene). Credem că diferite culturi vor continua să se întrepătrundă, aidoma unor plante concreșcute, însă nu se vor uni până la urmă. Drept confirmare a opiniei noastre putem cita și din discursul rostit de Leonard Orban, comisar european pentru multilingvism, care vine să susțină și o altă teză, pe care dorim să o lansăm, privind natura actului traductiv:

„... Traducerea ocupă un loc aparte în universul multilingvismului. Prea des uitată sau insuficient prețuită, traducerea constituie veriga de legătură dintre culturi și diverse limbi. Traducerea este codul de acces la o veritabilă comoară a lui Ali Baba, cuprinzând culturile lumii, inteligența și cunoașterea umană în toată varietatea lor. Traducerea este o metodă de neînlocuit pentru schimburi personale, culturale, sociale sau economice ...” [10]

Globalizarea nu implică neapărat o uniformizare sau unificare. L.și C.Zbanț consideră că, în pofida tendinței generale spre globalizare, culturile își păstrează specificul național, deci este necesar să le cunoaștem și să le aplicăm în mod adecvat în situații diferite [21, p.34]. Autoarele folosesc termenul *relații interculturale* și consideră că anume datorită acestora este posibilă acumularea cunoștințelor și formarea abilităților sau competențelor de comunicare între culturi și comunicare interculturală. Este vorba, credem noi, mai degrabă, de o abordare a problemelor dintr-o perspectivă mai largă, panoramică, aptă să creeze un cadru propice evoluției și îmbogățirii cultural-lingvistice. Traducerea devine, astfel, o punte de legătură între culturi diferite. Ceea ce este firesc într-o situație comunicativă într-o limbă trebuie să fie exprimat într-un mod firesc în aceeași situație comunicativă pentru altă limbă.

Suntem de acord cu opinia exprimată de U.Eco, care susține că cultura nu poate fi tradusă. Semioticianul propune să examinăm două propoziții, una dintr-un roman italian, iar cealaltă din unul american: ‘Ordinai un caffè, lo buttai giu in un secondo ed uscii dal bar’ (literalmente „Am comandat o cafea, am înghițit-o repede și am ieșit din bar”) și „El a stat cu cana în mână o jumătate de oră, sorbindu-și cafeaua și gândindu-se la Mary”. Prima propoziție poate să se refere doar la o cafea italiană servită într-un bar din Italia, pentru că nu poți înghiți cafea americană repede: e fierbinte și se servește într-o cană mare. Personajul celei de-a doua propoziții nu poate fi italian (cel puțin un italian de rând care servește un espresso obișnuit), pentru că e vorba de o cană mare cu cafea multă în ea (Eco U., 1999/2001, p.18). Pentru a sesiza diferențele, la care se referă U.Eco, e nevoie de ceva mai mult decât cunoașterea normei lingvistice sau a domeniului, asupra căroră se insistă adesea când vine vorba de traducere [27].

Elementele culturale specifice limbii și culturii-sursă pot da naștere mai multor controverse și ezitări în actul traducerii. Deși sună utopic, considerăm că există un principiu vital, de care trebuie să țină cont traducătorul: traducerea, ca act de comunicare interculturală, implică înțelegerea altor feluri de a trăi, a gândi și chiar a simți. Momente istorice, stiluri literare și ideologii variate, discursuri și spații culturale distincte se reflectă asupra competenței expresive și în universul conceptual al fiecărui individ.

Practicând traducerea atât scrisă, cât și cea orală (în forma ei cea mai dificilă și puțin studiată – traducerea simultană), îndrăznim să spunem că noțiunea de *intraductibilitate* vehiculată în mai multe surse teoretice (o analiză detaliată a acestuia merită un articol separat și, cu siguranță, depășește scopul prezentei lucrări) a apărut pentru a explica neputința sau nedorința de a căuta un echivalent. Orice specific cultural poate fi redat prin mijloacele altei limbi și culturi, altceva este că traducătorul nu tot timpul posedă mijloace sau cunoștințe necesare pentru aceasta, iar identificarea echivalentului poate atrage după sine atât limitări sau pierderi, cât și câștiguri semantice în procesul traductiv. Limitările de ordin cultural ale oricărei limbi, manifestate la nivel textual, constituie o provocare pentru traducător și totodată îl determină să aleagă între o varietate de metode și strategii de traducere sau chiar să inventeze altele noi.

În piața traducerilor specializate se vehiculează intens termenul *localizare*. Cel mai frecvent, acest proces intervine în proiectele de traducere care includ adaptarea culturală a programelor informatice, a jocurilor video, a paginilor web sau a materialelor de marketing. Într-adevăr, aceste tipuri de documente prezintă o sensibilitate specială în ceea ce privește adaptarea conținutului la conceptele și percepțiile publicului-țintă, însă aici se impune o precizare importantă: localizarea *include* traducerea și nu este o strategie a acesteia.

O serie de companii internaționale au eșuat lamentabil în momentul când au încercat să se impună pe piețe străine, dar au neglijat specificul cultural al publicului-țintă. De exemplu, Starbucks care, cu ocazia sâr-

bătorilor de iarnă, a introdus pe piața din Germania un latte cu turta dulce. Deși turta dulce (în germană *Lebkuchen*) este foarte populară în Germania în perioada sărbătorilor, noul produs Starbucks nu a atras atenția cumpărătorilor. Specialiștii în marketing ai companiei au analizat situația, iar în anul următor *Gingerbread Latte* a devenit *Lebkuchen Latte* și vânzările au crescut semnificativ [28].

Procesul de traducere este un demers de comunicare interculturală care merge mai departe de limitele tehnice, gramaticale și lingvistice. Prin traducere, fie ea literară sau specializată în diferite domenii, nu se transmit doar informații, ci senzații, impresii, se încearcă obținerea unor reacții din partea receptorului sau declanșarea unor procese de gândire care să ducă la acțiuni.

Bibliografie:

- ALEXANDRU, F. Concepte generale ale comunicării interculturale - cultură și limbă. In: *Euromentor*, vol.II, nr.1, martie 2011. [Accesat 10.04.2013] Disponibil: <http://euromentor.ucdc.ro/vol2nr1martie2011/eurro/concepte%20generale%20ale%20comunicarii-florentina-alexandru.pdf>
- BORODITSKY, L. *How does our language shape the way we think?* [Accesat 13.04.2013] Disponibil: <http://edge.org/conversation/how-does-our-language-shape-the-way-we-think>
- CAPIDAN, Th. *Limbă și cultură*. Universitatea București, 2005. [Accesat 10.02.2013] Disponibil: www.unibuc.ro/CLASSICA/thcapidan/index.htm
- CINCILEI, C. Conceptualizarea mișcării: între subiectivism și determinism lingvistic. În: *Probleme de lingvistică generală și romanică*. Actele Colocviului științific cu participare internațională în memoria G.Cincilei, Chișinău 14 decembrie 2012. Tomul III. Chișinău, 2012 p.106-110.
- COSERIU, E. *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău: ARC, 2000.
- FODOR, J. *Concepts: Where Cognitive Science Went Wrong*. Oxford, UK: Oxford University Press, 1998.
- FRANK, M. *Against Informational Atomism* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://philosophy.stanford.edu/apps/stanfordphilosophy/files/wysiwyg_images/frank.pdf
- HOFSTEDE, G. *Interkulturelle Zusammenarbeit, Kulturen – Organisationen – Management*. Wiesbaden: Gabler, 1993.
- MUNTEANU, C. *Principiile cercetării științifice* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://www.strategiimanagieriale.ro/images/images_site/articole/article_d19320a6d244fb3fed572673dd22ae1c.pdf
- ORBAN, L. *Traducerea literară, formă de creație*. Discurs rostit la Conferința „Traducere literară și cultură”, Bruxelles, 20 aprilie 2009. [Accesat 20.05.2013] Disponibil: http://ec.europa.eu/languages/news/documents/3306-orban-ouverture_ro.pdf
- PINKER, S. *The Language Instinct*. Harper Perennial Modern Classics; 1 Reprint edition (September 4, 2007). ISBN-13: 978-0061336461
- The Language of Thought Hypothesis*. Publicat pe 28 mai 1998; revizuit substanțial pe 17 septembrie 2010. [Accesat 10.05.2013] Disponibil: <http://plato.stanford.edu/entries/language-thought/>
- TOMLINSON, J. *Globalizare și cultură*. Timișoara: Amarcord, 2002.
- WHORF, B.L. *Language, Thought, and Reality*. 1956. [Accesat 10.05.2013] Disponibil: <http://books.google.md/books?id=W2d1Q4e100QC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- АЛЕФИРЕНКО, Н.Ф. *Современные проблемы науки о языке: учебное пособие*. 2-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2009. ISBN 978-5-89349-573-7
- ВЕЖБИЦКА, А. *Понимание культур через посредство ключевых слов*. Москва: Языки славянской культуры, 2001.
- ВЕРЕЩАГИН, Е.М., КОСТОМАРОВ, В.Г. *Язык и культура*. Москва, 1983.
- ВЫГОТСКИЙ, Л. *Мышление и речь* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: <http://psychology-online.net/articles/doc-1569.html>
- ДЕМЬЯНКОВ, В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. В: *Вопросы языкознания*, 1994, № 4, с.17-33 [Accesat 30.05.2013] Disponibil: <http://www.infolex.ru/Cogni.html>
- ЖИНКИН, Н.И. *Речь как проводник информации*. Москва: Наука, 1982.
- ЗБАНЦ, Л.П., ЗБАНЦ, К.В. Параметры формирования навыков межкультурного общения в подготовке переводчиков. В: *Иностранные языки в высшей школе*. Вып. 2(13), 2010 с.34-42.
- Культурология: Учебное пособие* / Под ред. проф. Г.В. Драча. Москва: Альфа-М, 2003. - 432 с. ISBN 5-98281-003-7 (в пер.)
- МАСЛОВА, В. *Лингвокультурология*. Москва: Академия, 2007. ISBN 978-5-7695-4398-2
- СВЕТОНОСОВА Т.А. Когнитивная лингвистика и лингвокультурология: черты и различия. В: *Филологические науки в МГИМО: сборник научных трудов*. №27 (42) / МГИМО(У) МИД России; отв. ред. Г.И. Гладков. Москва: МГИМО-Университет, 2007, с.39-46. ISBN 978-5-9228-0272-7 [Accesat 10.05.2013] Disponibil: <http://www.mgimo.ru/files/30737/30737.pdf>

25. СЕДОВ, К.Ф. *Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции*. Москва: Лабиринт, 2004. ISBN 5-87604-031-2
26. ТУЛЬВИСТЕ, П. *Культурно-историческая природа вербального мышления* [Accesat 18.05.2013] Disponibil: <http://psychology-online.net/articles/doc-815.html>
27. ШАХОВА, Н. *Кому дано предугадать?* [Accesat 10.05.2013] Disponibil: http://old.russ.ru/ist_sovr/20000328_shahova.html
28. Blogul *Professional Translations* <http://www.professional-translations.ro/blog/professional-translations/ce-este-localizarea/>

Prezentat la 17.06.2013